

Лекції з курсу «Соціологія національної безпеки»

Лекція 2. Безпека соціальних систем

План

1. Підходи до розуміння безпеки соціальних систем.
2. Фактори безпечного розвитку соціальних систем.
3. Безпека як комплексна характеристика соціальної системи.

Література:

1. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол. : В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянчук та ін. / за заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с

1. Підходи до розуміння безпеки соціальних систем

Сучасне наукове знання про безпеку включає певні взаємопов'язані уявлення про цей феномен у межах технічних, юридичних, воєнних, політичних, соціальних та інших наук. При цьому зусилля вчених концентруються, передусім, в площині збереження та подальшого розвитку системи базисних цінностей суспільства як структурного рівня (цінності типу: «справедливість», «виживання», «розвиток», «свобода», «права людини», «добробут» та ін.), так і функціонального рівнів. Тому сучасні уявлення про безпеку людини, суспільства, держави і міжнародної спільноти ґрунтуються на тому, що це досить складне соціально-політичне явище. Воно відображає певні теоретичні уявлення про взаємовідносини індивіда, суспільства та держави, акумулює в собі наслідки їх практичної багатогранної життєдіяльності, накопичений історичний досвід, уподобання і культуру кожної людини (індивіду), суспільства, держави, земної цивілізації.

З кінця минулого століття проблеми безпеки почали розглядати в контексті основних постулатів *теорії нелінійних процесів* та *теорії хаосу, синергетичної термінології*. Врешті решт, це сприяє розумінню спонтанності й непередбачуваності характеру та спрямованості небезпек, як наслідки тісної взаємодії складних процесів соціальної і природної самоорганізації реальних об'єктів навколишнього світу. Синергетичний характер безпеки полягає в тому, що, наприклад, як національна, так і міжнародна безпека передбачає взаємодію як цілісної системи усіх інститутів політичної, економічної, соціальної та гуманітарної сфер життєдіяльності людини,

суспільства, держави, а в деяких випадках і міжнародних інституцій. Це дає змогу створити системний ефект стійкого суспільного розвитку. Дослідники стверджують, що *безпека має розглядатися як специфічна властивість динамічних систем, як комплексний критерій оцінки її якості та цілісності, який характеризує динаміку розвитку системи та її технічне впровадження.*

Як основу для розкриття змісту поняття «безпека» більшість дослідників пропонує розглядати її як *певний стан системи, досягнутий унаслідок запобігання завданню шкоди її розвитку (життєдіяльності).* Отже, безпеку можна розглядати як своєрідну інтегральну характеристику соціальної системи, яка залежить від багатьох чинників і характеризує той чи інший її стан. У такому разі досягнення бажаного для соціальної системи стану визначає її головну мету, а також спосіб і умови існування під впливом тих чи інших факторів.

З іншого боку, *безпечний і сталий розвиток соціальної системи можна розглядати як форму буття, яке може бути охарактеризоване такими категоріями, як якість, кількість та структура.*

Якість характеризує цілісність, нероздільну визначеність предметів і явищ, а структура, яка залежить від кількості (наприклад елементів структури), одночасно тісно пов'язана з якістю і *характеризує розподіл і взаємодію у просторі елементів системи та програму їх розвитку.* Загальновідомо, що головна особливість структури системи – її цілісність та якісна відмінність від складових її елементів. Отже *зміна структури завжди пов'язана зі зміною якості і навпаки.* Тому можна погодитися з американським політологом **А.Уолферсом**, на думку якого *безпека в об'єктивному плані передбачає відсутність загроз набутим цінностям* (цінностями у цьому разі є структура та якісні характеристики соціальної системи), а у суб'єктивному – *відсутність страху, що вказаним цінностям буде завдано шкоду, що вони будуть піддані руйнації.* Інакше кажучи, накопичена суспільством система цінностей є фундаментальним фактором, який визначає сутність явища, яке ми позначаємо поняттям «безпека», оскільки вказаний фактор обумовлює відповідні засоби, способи, механізми тощо, які держава використовує саме для забезпечення безпеки накопиченим цінностям. Тобто в цьому разі феномен «безпека»

інтерпретується й безпосередньо пов'язується із суб'єктивними за природою оцінками характеру й масштабів загроз цінностям суспільства, які характерні для конкретно-історичного моменту його розвитку. Таким чином, наявність безпеки дає змогу суспільству зберігати та примножувати свої базові цінності. Тому саме безпека є цінністю, поряд з іншими цінностями суспільства і держави. Саме таке розуміння сутності феномену «безпека» сьогодні вважається класичним серед наукових шкіл США і провідних країн Заходу. Водночас безпеку можна вважати характеристикою щодо інших базових цінностей, зокрема таких, як «добробут», «сталий розвиток», мир, тощо, оскільки певний її рівень є умовою збереження та накопичення вказаних цінностей. Інакше кажучи, безпека, не будучи чимось матеріальним, є своєрідною характеристикою та необхідною передумовою життєдіяльності, прогресивного розвитку та життєздатності суспільства.

2. Фактори безпечного розвитку соціальної системи

Сьогодні визначальними факторами, які здійснюють вплив на безпечний розвиток соціальної системи є: 1) тенденція до зростання ролі екологічних факторів у житті людства; 2) усе більше усвідомлення економічної суті та природи проблем, які накопичилися в біосфері та вимагають для успішного розв'язання спільних зусиль світового співтовариства, тобто певного рівня співробітництва в системі міжнародних відносин; 3) необхідність подальшого пізнання та врахування під час розробки стратегії безпечного розвитку суспільства еволюційних законів функціонування й розвитку природи та суспільства; 4) важливість вибору стратегії національного розвитку, за якої досягається гармонізація екологічних, соціальних, економічних, політичних та гуманітарних взаємовідносин; 5) усебічне врахування не тільки культурно-історичних особливостей національного розвитку, а й основних параметрів, складових і характеристик міжнародної безпеки, вплив яких часто є вирішальним при розв'язанні проблем забезпечення національної безпеки (тобто врахування реалій суперечливого, але в цілому досить взаємозалежного розвитку країн світу); 6) суперечливість, взаємозалежність та тенденція до зростання динаміки змін загальнолюдських, національних, класових, групових та особистісних

інтересів, а в деяких випадках – і ціннісних орієнтацій, які все більше знаходять вияв на державному, регіональному та глобальному рівнях міжнародних відносин.

Оскільки безпека є суспільною потребою, то головним принципом забезпечення сталого розвитку суспільства має бути пошук суспільної злагоди щодо вирішення тих чи інших принципових питань вказаного розвитку, зокрема щодо основних напрямків суспільно-політичних та соціально-економічних реформ.

3. Безпека як комплексна характеристика соціальної системи

Сьогодні безпека, як комплексна характеристика соціальної системи, має розглядатися у різних ракурсах.

По-перше, безпека має розглядатися як ***об'єктивна характеристика зовнішніх умов середовища функціонування системи***, що припускає наявність спрямованої ззовні на систему небезпеки та певну можливість її прояву (реалізації). Це є *зовнішній вимір небезпеки*. В такому розумінні джерело небезпеки і об'єкт (система), на який вона спрямована, є розділеними. При цьому аналізуючи умови функціонування соціальної системи, акцент робиться на об'єкті (елементі системи), інтереси (потреби) якого вимагають вжиття заходів щодо його захисту. Як правило, результати цього аналізу мають охоплювати такі аспекти: 1) елементи, які забезпечують захищеність об'єкта від небезпеки; 2) стан об'єкта, за якого йому не може бути завдано істотної шкоди; 3) стан функціонування об'єкта, за якого ймовірність небажаної зміни будь-яких його параметрів (показників), які характеризують його нормальну життєдіяльність відносно незначна, тобто нею практично можна знехтувати; 4) прийнятний рівень небезпеки, а, отже, і ступінь захищеності від небезпеки у разі її реалізації, залежний від можливих витрат на обмеження дії чинників, які породжують небезпечне явище (подію, процес тощо); 5) здатність об'єкта зберігати свої основні характеристики та природну сутність у разі негативних дій з боку інших об'єктів, явищ або процесів; 6) умови, за яких не завдається суттєвий збиток (шкода) іншим об'єктам, які є елементами системи.

По-друге, ***безпека як комплексна характеристика соціальної системи, має досліджуватися крізь призму психологічної реакції людини на зовнішні умови свого існування***. У такому разі вказаним умовам дається оцінка як безпечним чи

небезпечним на основі їх чуттєво-емоційного сприйняття, яка покладається в основу характеристики умов впливу зовнішнього середовища на систему або її елементи. Тобто оцінка, отримана на основі чуттєво-емоційного сприйняття небезпеки, інтерпретується як *об'єктивна оцінка* її характеристики.

По-третє, *в процесі дослідження соціальних систем феномен «безпека» необхідно також розглядати як комплексну характеристику взаємовідносин всередині самої системи (внутрішній вимір безпеки)*. У цьому разі джерело небезпеки та об'єкт, на який вона спрямована, певною мірою збігаються. Так, історичний досвід переконливо свідчить, що неефективність взаємодії елементів соціальної системи, зокрема державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, корупція, недосконалість правових норм, масове порушення прав і свобод людини, дефіцит необхідних для розвитку системи ресурсів тощо породжують низку небезпек, які можуть досить швидко призвести до руйнації соціальної системи (держави). За таких умов забезпечення безпеки значною мірою пов'язується з необхідністю вдосконалення теоретичних засад державотворення і державного управління та їх практичним упровадженням.